

## GAIDYS (VIŠTA) LAIDOTUVIŲ RITUALUOSE: KAI KURIOS LIETUVIŲ IR UKRAINIEČIŲ PAPROČIŲ PARALELĖS

Šio pranešimo tikslas – nustatyti, kiek ir kokie gaidžio (vištos) aukojimo ritualų atskiri elementai fiksuojami XVII – XX a. pr. lietuvių ir ukrainiečių, o taip pat ir kitų kaimyninių tautų laidotuvių papročiuose ir tautosakoje, kokia jų prasmė, kiek ir kokių šių papročių refleksijų dar galima aptikti ir XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje.

XV–XVII amžiaus rašytiniuose šaltiniuose užfiksuoti duomenys rodo, jog gaidžiai / vištos lyginant su kitais gyvūnais aukojami kur kas gausiau ir dažniau. Matyt dėl to ir tikslų spektras labai platus – nuo atskiros kultūros (pavyzdžiui, javų) derlingumo ar kurios nors veislės gyvulių gausos užtikrinimo iki viso ūkio sėkmės, klestėjimo; nuo prašymo sergėti žmogų, siekio permaldauti visų dievų pyktį iki gaidžio aukojimo per šermenis ir laidotuves.

Tokio aukojimo refleksija galėtume laikyti J. Basanavičiaus užrašytą laidotuvių paprotį: „*Prieš pat išlydėjimą numirėlio vienas ar kitas palydovas pjauja gaidį ir meta ant žemės, o žmonės per jo dar kruviną kūną pereina. Gaidžio mėsa paskui suvalgoma, o jo dvasia pavirstanti in žirgą, ant kurio velionis savo ilgoje kelionėje gal jot ir aname sviete, reikalui atsitikus, iš jo pasinaudotie*“ [1].

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog panašūs papročiai žinomi ir kaimyninėse tautose, ir gana atokiai viena nuo kitos gyvenančioms ir tiesioginių ryšiu, regis, niekada neturėjusioms tautoms.

Pavyzdžiui, Indonezijoje dajakai mirusiajam nat krūtinės pririšdavo vištą, Borneo provincijoje laidotuvių metu vištą aukodavo, o Sumatroje vištos krauju apšlakstydavo karstą [2].

Moldovos Respublikos teritorijoje gyvenantys ukrainiečiai ir XX a. laikėsi tradicijos laidojant mirusįjį per dar neužkastą duobę, kurioje jau paguldintas mirusysis, perduoti dvi bet kokios spalvos vištas duobkasiams. Šią apeigą privalo atlikti moterys – mirusiojo giminaitės [3]. XX a. šios apeigos paskirtis aiškinama taip: „...kai ateis pasaulio pabaiga ir visus mirusiuosius pakvies į Paskutinį teismą, vištos turės nukapstyti nuo kapo žemes“. Dėl to prieš paduodant vištoms švariai nuplaunamos ir atrišamos iki tol supančiotos kojos [4]. Dar vienas griežtas reikalavimas – vištų negalima pakeisti jokia kitu

paukščiu ar gyvuliu, tik žuvimis. Tiesa, XX a. jau nebežinoma kodėl ši (tiksliau – tokia) išimtis gali būti taikoma.

Kai kuriuose Rumunijos regionuose artima mirusiojo giminaitė paduoda juodą / margą vištą /gaidį duobkasiui, kai šis jau būna užbėręs karstą žemę. Tikima, jog tokiu būdu paduota višta / gaidys atveria mirusiojo sielai vartus į aną pasaulį, arba – višta / gaidys karkdami kviečia paskui save mirusiojo sielą [5].

Panašus paprotys žinomas ir Karpatų-Bukovinos regiono ukrainiečiams. Laidotuvių metu vištą duoda tam, kuris mirusįjį perkeltiant į karstą laikė jį už galvos, arba duobkasiui. Tikima, kad višta turėtų mirusiajam nurodyti / apvalyti kelią į aną pasaulį [6].

Vakarų Lietuvoje žinoma bent dešimt kalnų (alkakalnių), kurių pavadinimai turi šaknį *gaid-*: *Gaidžio kalnas* (Salantai, Kretingos rajonas) *Mockaičių Gaidkalnis* (Barstyčių seniūnija, Skuodo rajonas); *Gaidpilė* (pilkapis, Dovainiai, Platelių seniūnija, Plungės rajonas); *Gaidžiokalnis* (Gintalai, Varnių seniūnija, Telšių rajonas); *Gaidžiokalnis*, *Žąsiukalnis* (Beržė, Laukuvos seniūnija, Šilalės rajonas). Dar minėtini *Vištkalnis*, *Vištpilė* (Krikliai, Micaičių seniūnija, Šiaulių rajonas); *Vieškalnis*, *Vištkalnis* (Naujakaimis, Girkalnio seniūnija, Raseinių rajonas). Taip pat *Gaidsalė* Platelių ežero užutekyje (Platelių seniūnija, Plungės rajonas). Didžioji jų dalis (kalnai) – senosios laidojimo vietos.

Bemaž visi šie objektai apipinti padavimais, legendomis, sakmėmis. Dažniausiai jose vienu ar kitu pasirodo gaidys. Pavyzdžiui, padavime apie Salantų Gaidžio kalną sakoma: „...šalia gyvenęs valstietis sykį sumanė nukirsti ir nešti į turgų gaidį. Išėjęs kirvio, grįžęs tvarte gaidžio neberado. Visur jo ieškojo, gaidys tarsi žemėn prasmego. Pavargęs prisėdo ir staiga išgirdo jį giedant kalvoje prie Salanto. Nubėgęs ir ten gaidžio neradęs, tik giedojimas sklidęs iš kalno. Nuo to laiko gaidys po vidurnakčio šaižiu giedojimu šiurpindavęs praeivius. Esą, nuo to laiko kalvą salantiškai praminė Gaidžio kalnu [7].

Legenda gretintina su kitomis panašiomis legendomis, kurių paskirtis įspėti, jog žmonėms čia nedera naktimis lankytis. Tokie lietuvių ir kitų tautų legendose pasikartojantys motyvai (kai iš kalno sklinda gaidžio ar žmonių giedojimas, vargonų muzika ir pan.) leidžia kelti hipotezę, apie tokių objektų sąsajas su ikikrikščioniškuoju mirusiųjų kultu, mirusiųjų laidojimo papročiais, pagarba protėvių palaidojimo vietoms. Tą ir patvirtina archeologiniai duomenys.

1. Iš gyvenimo vėlių bei velnių. Surinko dr. J. Basanavičius. Chicago: Turtu ir Spauda „Lietuvos“, 1903, L-LI; dar žr. Vyktintas Vaitkevičius. Mosėdžio ir Salantų senosios šventvietės. *Liaudies kultūra*. Nr. 3. Vilnius, 1995, 14.

2. *Leo Frobenius*. Die Weltanschauung der Naturvölker. Weimar, 1898, 26.
3. *Романчук А.* Обряд передачи курицы над могилой у булаештских украинцев и его восточнороманские и славянские параллели: общее и особенное // *Філологічний часопис: збірник наукових праць*. – Вип. 1 (9). – Умань: Візаві, 2017. 71.
4. *Бушкевич С.П.* Курица // *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*. Т. 3 (К–П). Толстой Н. И. (ред.) – М.: Международные отношения, 2004. 64.
5. Salantai: Salantams 450 metų, 1556–2006. Sudarė ir redagavo Paulius Vaniuchinas, Audronė Pociutė. – Salantai: Salantų miesto bendruomenė, 2006, 8.